

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

В.А. ПРЕДБОРСЬКИЙ,
д.е.н., професор, Національна академія внутрішніх справ

Особливості сучасного етапу реалізації провідної функції тіньової економіки

У статті розглядаються сутність, причини та особливості прояву провідної функції тінізації – тіньового перерозподілу власності та влади в сучасних вітчизняних умовах.

Ключові слова: тіньовий перерозподіл власності та влади, реформування суспільства незавершеної модернізації, синкретизм власності та влади, тіньова гео економічна рента, тіньова парадержава.

В.А. ПРЕДБОРСКИЙ,
д.э.н., профессор, Национальная академия внутренних дел

Особенности современного этапа реализации ведущей функции теневой экономики

В статье рассматриваются суть, причины и особенности проявления ведущей функции тенизации – теневого перераспределения собственности и власти в современных отечественных условиях.

Ключевые слова: теневое перераспределение собственности и власти, реформирование общества незавершенной модернизации, синкретизм собственности и власти, теневая геоэкономическая рента, теневое парасоударство.

V. PREDBORSKIJ,
doctor of economics, professor, National Academy of Internal Affairs

Features modern stages of implementation leading function shadow economy

The article examines the nature, causes and features of the leading features shadow – the shadow redistribution of property and power in the modern domestic conditions.

Keywords: shadow redistribution of property and power, unfinished modernization reform society, syncretism property and power, geo-economic rents shadow, shadow paraderzhava.

Постановка проблеми. В імперативно визначену суспільством необхідність системного реформування була трансплантована засобами кризового державного регулювання тінізаційна складова, сутністю якої є тіньовий перерозподіл власності та влади. У чому причини наявності в системі вітчизняного реформування цієї стійкої неодмінної супутниці, які особливості її прояву за сучасних умов?

Необхідність протидії тіньовій економіці знайшла відображення у ряді важливих законодавчих, нормативно-правових актів держави, таких як: проекти сучасного законодавства щодо протидії корупції, закони України «Про

засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» (2014), «Про засади запобігання і протидії корупції» (2011), Указ Президента України від 06.02.2003 №84/2003 «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією» (2003), Указ Президента України від 25.01.2001 «Про заходи щодо детінізації економіки» (2001), «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» (2005, №1615/2005), постанови Кабінету Міністрів України з питань відстеження процесів тінізації економіки та розро-

блення рекомендацій щодо обмеження її зростання, низці відомчих актів тощо.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. До вітчизняних досліджень з тіньової економіки відносяться праці В.Д. Базилевича, А.В. Базилюка, О.І. Барановського, В.М. Бородюка, Г.С. Буряка, З.С. Варналія, А.С. Гальчинського, Я.Я. Дьяченка, С.О. Коваленка, І.І. Мазур, В.О. Мандибури, О.В. Турчинова та ін. Значний внесок у розробку адміністративно-правових і кримінально-правових аспектів протидії корупції зробили вітчизняні вчені-юристи.

У той же час у зв'язку з недостатнім системним вивченням явища тіньової економіки, причин її існування та розвитку потребують подальшого вивчення, зокрема, причини системної сталості тінізації перерозподілу власності та влади, що є тіньовою складовою системних суспільних реформ, їх особливості за сучасних умов.

Метою статті є подальший дискурсивний розвиток вивчення сутності, причинного комплексу тіньового перерозподілу власності та влади, його особливостей у сучасних умовах, існування останнього як найактивнішого деструктивного, демотиваційного засобу економічного реформування.

Виклад основного матеріалу. Однією з найсуттєвіших небезпек національній безпеці у вітчизняному суспільстві на шляху реформування є розбудова таких механізмів гальмування суспільного прогресу, як відтворення системної тінізації, яка є одним із можливих етапів розвитку вітчизняного соціуму як під час, так і в результаті вибору певних стратегій реформування. Спосіб реформування суспільства незавершеної модернізації може спричинити обсяжну появу експлярних, перетворених тіньових форм, що відбиває розбудову особливого режиму формування, самоорганізації соціально-економічної системи залежної цивілізації під тиском домінуючих систем, її реакції на зовнішні впливи, з-за для досягнення в специфічних умовах вищої впорядкованості та цілісності динамічної поведінки та стійких станів – атракторів¹. Наявність закономірного відтворення інтегрованого тіньового механізму перерозподілу власності та влади обумовлена особливим способом модернізації суспільства, що об'єктивно відтворює тінізаційне протиріччя «центр – периферія», а також синкретизм (гібридизацію) власності та влади як особливих рис суспільства незавершеної модернізації [1, с. 134–150].

Модернізація вітчизняного соціально-економічного простору формує його у мозаїчну біполярну структуру, де навколо невеликої кількості адміністративно-економічних центрів вестернізованого прогресу функціонує експлярна більшість ординарного традиційного середовища, яке за рівнем модернізації суттєво відстає від розвитку модернових центрів. Динаміка модернізації в полюсах біполярної структури відрізняється не лише своїми рівнями, але й особливістю ациклічності, асинхронності, асиметричності й навіть реверсно-архаїчним характером по відношенню як до західних зразків, так і до іншої сторони біполярної структури. Опозиція центр – периферія

¹ Динамічна система може характеризуватися тою чи іншою сукупністю параметрів, кожен з яких приймає значення з певної множини. Область значень усіх таких параметрів становить простір станів цієї системи. Виявляється, що автономна поведінка дуже широкого класу динамічних систем влаштована так, що приводить систему до певного підпростору станів, у якому вона стійко перебуває, тобто під час руху не виходить за межі згаданого підпростору. Цей підпростір і є атрактор. Зовнішні впливи можуть вивести систему з її атрактора, однак, коли вони припиняють дію, вона знову повертається до нього [2, с. 158].

відрізняється суттєвою модифікацією, ревізіонізмом пристосування під актуальність інтересів тих чи інших прошарків середовища суб'єктів модернізації, у зв'язку з чим остання набуває в цілому для залежних країн характер квазімодернізації.

Накопичення трендів незавершеної модернізації чи архаїзації розподіляються у біполярній структурі таким чином: в елітних адміністративно-економічних структурах накопичуються гібридизовані та інтегровані щодо власності та влади модернізаційні тенденції, витоки яких у значній мірі нівелюють, пригнічують системні традиційні цінності вітчизняного суспільства, відриваються від них, що є потужним тінізаційним чинником. Навпаки, ординарне середовище є їхнім природним акумулятором та сховищем, відтворювачем захисної народно-традиційної реакції на девіаційні процеси в елітній системі щодо квазімодернізаційних трендів, тобто відбудову неформальної організації.

Важливе значення для дослідження сутності процесів тіньового гальмування, особливого обмеження потенціалу істеблішменту країни для проведення реформ має визначення існування та домінуючого впливу однієї з провідних функцій, одночасно провідної її категорії в системі логіко-категоріального апарату – категорії тіньового перерозподілу власності та влади. Вона характеризує явище як необхідну форму прояву сутності досліджуваного предмета тіньової економіки. Сутність в цій категорії виступає в особливій формі: тіньовий перерозподіл власності та влади як категорія теорії тіньової економіки має своїм змістом діалектичне поєднання явища, дійсності та можливості [3, с. 3–7].

Існування перманентного тіньового перерозподілу власності та влади як провідного механізму економічної еволюції в Україні, його органічної несумісності з глибоким суспільним реформуванням (по відношенню до соціально-економічної якості модернізованих домінуючих країн) висуває актуальність дослідження причин такого довготривалого тренду. Загальною причиною наявності такої провідної тіньової домінуючої функції є існування системної тінізації соціально-економічних процесів, утворення тіньової парадержави.

До декомпозиції головних спеціальних причин існування перманентного тіньового перерозподілу власності та влади слід віднести: 1) обмеженість внутрішніх і зовнішніх джерел інвестицій у створення нових активів, як легітимних засобів економічного зростання, перерозподілу власності та влади, натомість наявність великого потенціалу системної корупції, тіньових схем діяльності, досвіду їх застосування та «підготовленого» для їх використання персоналу; 2) відсутність системного переформатування інституційних структур в суспільстві для стратегічного забезпечення джерел внутрішнього інвестування і легального перерозподілу власності та влади, розбудови ринку масового споживання і високого рівня платіжеспроможності населення, залучення до нього найширших прошарків населення, диверсифікації джерел інвестування з паразитарного захоплення власності на ринково-конкурентні ресурси інвестування; 3) наявність стійких переваг «ціни» застосування схем тіньового перерозподілу влади та власності, порівняно з «ціною» легітимного забезпечення конкурентної першості; 4) відсутність повноцінного стратегічного «горизонту» інвестування, що унеможливує застосування інвестування – нагромаджен-

ня в якості знаряддя конкуренції, що обумовлено явищем синкретизму, гібридизації влади та бізнесу, у зв'язку з чим прив'язки часового горизонту діяльності бізнесу до циклу (каденції) перебування політичних команд при владі; 5) наявність консервативної базової історичної інституційної матриці, що обумовлює першість перерозподільчих процесів, натомість обмеження бізнес-інвестування та нагромадження; 6) існування потужного інституційного неоімперського тиску (як зовнішнього, так і внутрішнього) на економічні структури країни з метою їх подальшої деградації, архаїзації та тінізації.

Загальне у причинно-наслідкових зв'язках щодо значного впливу на перерозподіл власності та влади у тінювий спосіб у вітчизняних умовах є особливий режим свого прояву під впливом сучасних синергетично пов'язаних факторів. До них, перш за все, слід віднести:

1) особливий тінізуючий вплив на процеси перерозподілу власності та влади умов війни, який ще більше підсилюється однією із найбільш її тінізуючих форм – гібридної;

2) проведення масштабної приватизації держмайна;

3) обвальне падіння курсу гривні, що спричинило високий рівень інфляційного зростання;

4) утворення «чорних» зон на терені України, перетворення їх на найпотужніші джерела тінізаційних процесів у адміністративно-територіальному аспекті;

5) активізація тінювого перерозподілу самих тінювих ринків;

6) тінізуючий вплив потужних кризових явищ у фінансовій сфері (держборгу, дефіцитів держбюджету, банкрутств банків, переддефолтного стану) на перерозподільчі процеси;

7) системна дисфункція контролюючих, правоохоронних органів, судової системи, корупційне їх переродження.

Короткий аналіз дії цих факторів дозволяє прийти до таких висновків.

1. Умови війни значно обмежують обсяг транспарентних процесів у суспільстві, сприяють масовій соціальній маргіналізації (люмпенізації) суспільства зверху донизу, активно штовхають його у тінювий простір, тотально поширюють перетворені (тінюві) суспільні форми. Війна на сході суттєво перерформувала бізнес-активи, економічні та політичні позиції східного бізнес-середовища. Гібридна війна, яка визначається значним синергетичним тінювим ефектом і є проявом синкретизму (змішування) організації сил засобів, ресурсного забезпечення основної військової функції військ, ротації функцій забезпечення на основну функцію тощо, значно обмежує можливості класичних форм контролю, перетворюється на потужний фактор тінювого перерозподілу власності та влади.

2. Логіка розвитку сучасних приватизаційних процесів як найпотужного засобу перерозподілу власності та влади, формування структури власності в Україні спрямована на монополізацію зосередження важелів економічної влади в руках нового вузького кола чиновників-олігархів та кримінальної буржуазії.

Ретроспективне вивчення приватизаційних процесів в Україні, того способу, який застосовується сьогодні, показує, що результати приватизації великих підприємств, проведеної в Україні, розцінюються не інакше як згубні та паразитарні. Замість інвестицій, реструктуризації та розвитку підприємств відбулося їх тінюве розграбування «прихваторами», яке супроводжувалося відтоком капіталу з країни у вражаючих масштабах та розгулом корупції.

Однією з атрибутивних ознак розбудови новітньої елітної економіки в Україні з огляду на характеристики гібридизації влади є суттєве послаблення економічної бази ефективного державного управління, тінювий перерозподіл кращих об'єктів, які перебувають у державній власності на користь новітнього елітного сектору [1, с. 150–167].

3. Тінізаційний перерозподільчий вплив високого рівня інфляційних проявів на соціально-економічні процеси виявляється в наступному:

– загальне тривале нерівномірне зниження реальних доходів широких верств населення, особливо осіб із відносно фіксованими номінальними доходами, що значно обмежує коло потенційних інвесторів-міноритаріїв в об'єкти нової хвилі приватизації як суб'єктів перерозподільчих процесів;

– знецінення грошових заощаджень населення, накопичень ординарних юридичних осіб, різка диференціація суб'єктів господарювання, перерозподіл національного доходу, національного багатства за рахунок переважної більшості населення;

– стимулювання економічної злочинності, різке посилення тінювої економіки за рахунок тінювої конвертації, поширення тінювого курсу гривні, зростання до небезпечних обсягів зловживань у банківській сфері на основі існування подвійних курсів гривні;

– розвиток загального тренду державного регулювання у бюджетно-податковій сфері, спрямованого до стискання бюджетних витрат і відповідно каналів податкових надходжень через перерозподільчу систему, що означає автоматичну генерацію зниження транспарентності цих процесів.

4. Єдність світу обумовлена взаємодією різноякісних соціально-політичних, економічних, екологічних процесів, яким притаманна просторово-часова диференціація, що виявляється у територіальних контрастах економічного та соціального розвитку, різного ступеня впливу на світові процеси, наявності відмінностей у системах їх забезпечення інструментарієм державного управління. Як наслідок, у багатомірному комунікативному просторі утворюються рубіжні зони і полюси із суттєвим перепадом потенціалу перетікання вартості національного продукту з одних зон в інші.

Тінюва гео економічна рента у зв'язку з наявністю гібридизації влади через механізми тінювого розподілу національного доходу значною мірою привласнюється елітним сектором. Відповідно, цей сектор прямо зацікавлений у відтворенні умов, які сприяють зміцненню його монопольного становища у сфері зовнішньоекономічної діяльності щодо отримання додаткового тінювого доходу. Війна на сході України, окупація Криму, що обумовлюють формування особливих адміністративно закритих зон, сприяють подальшому розширенню простору для паразитарного отримання гео економічної ренти.

До послідовних фаз кругообігу тінювого механізму вилучення гео економічної ренти та подальшого її використання належить такий їх ряд:

а) подальше посилення монополізації гео економічного простору (в тому числі з використанням тінювих засобів) і розширене привласнення гео економічної ренти елітним сектором;

б) залучення засобів тінювого переміщення гео економічної ренти із країни-продуцента в країну-реципієнт, у тому числі засобами трансферного ціноутворення, контрабанди тощо;

в) використання засобів приховування доходу від фіскального контролю у спеціальних юрисдикціях – сховищах та переміщення «відмитих» доходів у вигляді інвестицій у країну з високим рівнем валютно-фінансового контролю для нового циклу вилучення гео економічної ренти та подальшого посилення маскування шляхів їх походження.

Б. Подальша тінізація економіки та розвиток корупції перетворюють Україну на нове макроекономічне формування – так звану тіньову парадержаву, що є утворенням макроекономічного рівня державного типу, в якому через високий рівень корупції та тінізації державні послуги та суспільні блага розподіляються за квазіринковим принципом. У такому утворенні функціонують корупційні ринки державних послуг і суспільних благ: адміністративно-господарських рішень, державних посад, привілеїв і пільг, державного захисту прав і свобод, державної освіти та науки, віртуальних фінансових інструментів елітної економіки, у тому числі дефіцитів бюджету, платіжного балансу, держборгу, дефолту тощо.

Формами прояву перерозподільчих процесів у фінансовій сфері є згортання транспарентних можливостей для виживання ординарного сектора, на основі не тільки втрати ним підтримки з боку держави, а й навпаки – посилення обмежень з її боку – фіскально-адміністративного тиску на ординарну економіку. Розвиток тіньового потенціалу елітного сектора в бюджетно-фінансовій сфері супроводжується потужним зростанням з боку неї не економічних методів обмеження конкуренції, перекладанням боргів елітного сектору через бюджетно-податкові важелі держави на зобов'язання ординарних структур.

Б. До забезпечуючих структур елітної економіки, які є важливими інструментами забезпечення тіньового перерозподілу власності та влади, належать правоохоронні органи, судова система, силові державні структури, які системно втратили свою функціональну спроможність з огляду захисту інтересів суспільства, а також організовані злочинні угруповання, які обслуговують (часто використовуючи привідні механізми від спецслужб, силових структур) інтереси окремих прошарків елітного сектору.

Елітна економіка України – це складне системне утворення, яке має свою розгорнуту структуру на наднаціональному, національному, регіональному і навіть місцевому рівні. Склад конкуруючих, протидіючих сил, інтересів, альянсів, засобів політичного, законодавчого, правового, правоохоронного забезпечення елітної економіки, використання нею тих чи інших важелів віртуалізації, тінізації постійно змінюється.

Для сучасного етапу розвитку елітного сектору України властива нерівномірність його розвитку, стрибкоподібна зміна місця та ваги того чи іншого суб'єкта цього сектору в елітній структурі, посилення позаекономічних, силових методів конкурентної боротьби в ній, подальша віртуалізація господарювання.

Висновки

Важливе значення для дослідження сутності процесів тіньового гальмування, особливого обмеження потенціалу істеблшменту країни для проведення реформ має визначення існування та домінуючого впливу однієї з провідних функцій, одночасно провідної її категорії в системі логіко-категоріального апарату – категорії тіньового перерозподілу власності та влади.

Існування перманентного тіньового перерозподілу власності та влади як провідного механізму економічної еволюції в Україні, його органічної несумісності з глибоким суспільним реформуванням висуває актуальність дослідження причин такого довготривалого тренду. Загальною причиною наявності такої провідної тіньової домінуючої функції є існування системної тінізації соціально-економічних процесів, утворення тіньової парадержави.

Загальне у причинно-наслідкових зв'язках щодо значного впливу на перерозподіл власності та влади у тіньовий спосіб у вітчизняних умовах мають особливий режим свого прояву під впливом сучасних синергетично пов'язаних факторів. До них, перш за все, слід віднести такі:

- 1) особливий тінізуючий вплив на процеси перерозподілу власності та влади умов війни, який ще більше підсилюється однією із найбільш її тінізуючих форм – гібридної;
- 2) проведення масштабної приватизації держмайна;
- 3) обвальне падіння курсу гривні, що спричинило високий рівень інфляційного зростання;
- 4) утворення «чорних» зон на терені України, перетворення їх на найпотужніші джерела тінізаційних процесів в адміністративно-територіальному аспекті;
- 5) активізація тіньового перерозподілу самих тіньових ринків;
- 6) тінізуючий вплив потужних кризових явищ у фінансовій сфері (держборгу, дефіцитів держбюджету, банкрутств банків, переддефолтного стану) на перерозподільчі процеси;
- 7) системна дисфункція контролюючих, правоохоронних органів, судової системи, корупційне їх переродження.

Одним із фундаментальних принципів антикризового, детінізаційного, ефективно реформістського проведення заходів сучасного українського відродження є звернення до фундаментальних засад їх адекватності та сануючого впливу. «Віче, солідаризм, соборність – категорії з теорії так званої «органічної демократії», що не має нічого спільного ані з радянським «егалітаризмом», ані з євро-американською ліберальною демократією... Зрозуміло, багато європейських соціальних та інших технологій актуальні для України, але в плані основних цінностей український багаж принципово цікавіший за європейський. Україна має змогу стати своєю лабораторією оригінальних консервативно-революційних солідаристських соціальних ідей, полігоном передових конструкцій суспільного устрою: до революції про це ніхто не наважувався навіть мріяти. Тепер воно саме йде в руки» [4, с. 4].

Список використаних джерел

1. Предборський В.А. Теорія тіньової економіки в умовах трансформаційних процесів: [моногр.] / В.А. Предборський. – К.: Задруга, 2014. – 400 с.
2. Свідзинський А.В. Синергетична концепція культури / А.В. Свідзинський. – Луцьк, 2008. – 695 с.
3. Предборський В.А. Перманентне відтворення основної функції тінізаційних процесів / В.А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр. Науково-дослідного економічного ін-ту Мін-ва економіки України. – К., 2015. – Вип. 3. – С. 3–7.
4. Окара А. Усе в нас виїде! / А. Окара // Дзеркало тижня. – 2005 (5 лют.). – С. 4.